

olvashatjuk A könyv válsága vagy valami más c. írásában.

Pedig – valamennyien tudjuk – a könyvek tudatformáló szerepe nem pótolható semmivel sem. Az anyagi nehézségek következményeként (de nemcsak ezért) az „olvasottságon alapuló értelem, a könyvekből kialakuló tudatvilág, s még inkább maga az emberség (ismétlem: emberség, s nem az emberiségre gondolok ezúttal) – mindez veszélyeztetve van korunkban. A műszaki civilizáció és a gazdasági javak önmagukban nem boldogítanak. A tudat nevelésében fölcserélhetetlen szerepe van a könyvnek” – szögezi le a költő, miközben aggodva fölteszi a kérdést: „Hol tartunk mi?” A könyvek drágasága mellett más tényezők is okot szolgáltatnak a komolyabb aggodalomra. A kötetben érintőlegesen szó esik más problémákról is, amelyek megnehezítik a könyvekkel való megismerkedést. Sürgeti a „könyvterjesztés szociográfiájával” foglalkozó

elemzéseket, összegezéseket, amelyekből kiderülne nemcsak az, hogy hány könyv maradt raktáron, de az is, hány jutott el iskolákba, családi otthonokba, közkönyvtárakba.

„Hol tartunk mi?” – kérdezzük a költővel együtt szellemi értékeink múltbeli és jelenbeli megbecsülésére vonatkoztatva a kérdést. A kötet írásában felvázolt problémák sok tennivalóra figyelmeztetnek e téren. A költő, aki a maga szerepét és helyét azok között jelöli meg, akik „vallják és munkájukkal, életútjukkal próbálják kifejezésre juttatni, hogy a művészi és társadalmi felelősségérzet elválaszthatatlan fogalmak”, naplójegyzeteivel is ezt a magatartást képviseli. Annak a megszívlelendő gondolatnak a jegyében, hogy a „megmaradás nemcsak biológiai fogalom. Írástudásban, kifejezőképességben, gondolkodásban is ott leselkedik az elsovadás veszélye”.

HÓDI Éva

A LÉTEZŐ SZOCIALIZMUSRÓL ÉS JÖVŐJÉRŐL

Gledišta. Beograd, 1988/9–10. szám

Március elején kaphatta kézhez az olvasó a *Gledišta* 1988/9–10. kettős számát, ami figyelembe véve a nehézségeket, amelyekkel a korlátozott anyagi keretek és a szembetűnően megnövekedett előállítási költségek miatt szinte minden folyóirat szerkesztősége küzd, cseppet sem meglepő. Mi több, elismerés illeti a *Gledišta* szerkesztőségét, mert még egy tartalmas és sokoldalú számot adott közre.

A szám az 1988. szeptember végén megtartott kétnapos kerekasztal-beszélgetés anyagát közli, ami a kettős szám terjedelmének több mint felét teszi ki. A vitát a *Gledišta* folyóirat szerkesztősége az újbélgvári egyetemista központ és a filozófusok és szociológusok köztársasági egyesületével karöltve szervezte, a téma pedig: Lehetséges-e a szocializmus, s ha igen milyen szocializmus? A vita alap-

jául Svetozar Stojanović két könyve szolgált (*Geschichte und Parteibewusstsein*, München 1978 és Belgrád, 1988; *Od marksizma do etatizma sa ljudskim licem*, Belgrád, 1987; a kötetek hazai kiadója: Filozofsko društvo Srbije). Žarko Puhovski felhívta a figyelmet arra, hogy a két kötet alapgondolatát Stojanović már korábban, az *Između ideala i stvarnosti* című kötetének bevezetőjében is megfogalmazta, azzal, hogy újraolvasva – bár kitételei és következtetései kétségbevonhatók – ismerősnek tűnnek. Ez annak a következménye, hogy a kötetekben megfogalmazott nézetek néhány évvel ezelőtt még a közölhetőség határán mozogtak, mára viszont Puhovski szerint a közvélemény és köztudat részévé váltak, amihez maga Stojanović is jelentős mértékben hozzájárult (14. o.), mert munkáiban „a szocialista reali-

zálhatatlanság realizálását” elemezte (12. o.).

A kerekasztal szervezőinek sikerült az ország majd minden részéből és igen különböző hozzáállású tudósokat bevonni a beszélgetésbe, összesen harminckettőt. Az idősebb nemzedék tagjai közül részt vett: Neca Jovanov, Žarko Puhovski, Eugen Pusić, Branko Horvat, Ferid Muhić, Mihajlo Marković, Dragoje Žarković, Zoran Vidaković, Aleksandar Grličkov, Zagorka Golubović, Jagoš Đuretić és Vladimir Milić és mások, valamint a társadalomtudósok fiatalabb nemzedékének képviselői.

Természetesen a kétnapos vitán elhangzottakat lehetetlen néhány mondatban összefoglalni. Talán Svetozar Stojanović hozzáállása tükrözhetné leginkább a kerekasztal-vitát, aki az utóbbi időben igen közkedvelt előadója a fővárosi egyetemista központnak polemikus hangvételű előadássorozataival (társadalmi fejlődés, erkölcs, irodalom és esztétika). Vitaindítót Neca Jovanov mondott, aki a hangsúlyt az előre megküldött tézisek egyik lényeges állítására alapozta, nevezetesen arra, hogy „...a szocializmus összes eddigi ideológiai-politikai előirányzatai csődbe jutottak. Ezek a polgári társadalom civilizációs szintje alatt voltak és maradtak, minden kilátás nélkül arra, hogy azt – akár az emancipáció, akár a technológia és gazdaság terén – meghaladják”. (8. o.). Vitaindítójában Jovanov különbséget tesz a szocializmus ideológiai-politikai előirányzata és annak elméleti vagy tudományos projektuma között. Ez utóbbival nem foglalkozik, viszont az ideológiai-politikai előirányzat csődjének bekövetkezésére három tényezőcsoportot sorakoztat fel és fejtegetésének e részét a következő megállapítással zárja:

„Szükséges a szocializmus új *demokratikus* ideológiai-politikai előirányzatait kutatni, amelyek megfelelnek *minden társadalom adott történelmi helyzetének*. Képletesen szólva: a tudomány-nak semmi alapja sincs, hogy kizsigerelt gépkocsikkal foglalkozzon, amelyeket te-

hetségtelen vezetők vezetnek. *Más* kocsi-típusok után kell kutatnia, *új* gépkocsik után és mindenképpen *alkalmasabb* vezetők után.” (7 o.)

Zoran Vidaković bizonyára helyesen állapítja meg vitája elején – később ezt meg is indokolja –, hogy a vita alapját képező kötetek szerzőjének érdeme az, hogy Jugoszláviában az elsők között szállt sikra a leszűkített értelmezésben felfogott marxizmus radikális bírálataért és annak emancipálódott meghaladásáért (54. o.). A Svetozar Stojanović kötetéből kiinduló egész vita eszmei zűrzavara nemcsak a hazai eszmei-ideológiai zavarokat tükrözi, hanem kifejezi azokat a különböző és ellentmondásos társadalmi irányzatokat, amelyek jelen vannak társadalmunkban (49. o.).

Igen meggyőző volt Aleksandar Grličkovnak az érvelése, aki utalt arra, hogy nem ért egyet a vitaindító nézeteivel: „Neca Jovanov professzor azt a tételt fejtette ki, hogy a szocializmus megbukott (valószínűleg a szocialista országokra gondolva). Tudniillik, N. Jovanov következetesen 'a magukat önkényesen szocialistának minősítő' államokról beszélt”. Grličkov szerint „a szocializmus új értelmezésének lehetővé kell tennie olyan politikai-gazdasági rendszerek létrejöttét, amelyek gazdaságilag hatékony, politikailag demokratikus és humanus társadalmat tesznek lehetővé, olyat, amely képes lesz alkalmazkodni az állandóan változó belső és nemzetközi körülményekhez” (56. o.). Ezeket a követelményeket szerinte megvalósíthatja a szocialista öngazgatás és az önkormányzás átfogó rendszere, amely meghatározója lenne az alapvető társadalmi viszonyoknak. Ez „feltételeznél a társadalmi hatalmi befolyás olyan egyensúlyát, amely biztosítaná minden dolgozó, osztály, szociális réteg stabil, demokratikus úton létrehozott társadalmi konszenzusát. Ez azt jelenti, hogy a társadalmi hatalmi befolyásnak, amely egy egységes párt kezében összpontosult, meg kell oszlania az önálló, a politikai rendszert által biztosított önzozo-

nosságú pluralizált intézmények között” (57–58. o.).

Természetesen voltak vitázók, akik Jovanovtól is határozottabban vonták kétségbe a szocializmus létezését és megújíthatóságát. De a mégoly hosszú szemelvények sem adhatnak hű képet a ke-rekasztal-vitáról, mert az valóban vita volt és csak elvétve monologizálás. Ezért a beszélgetés egészét kell elolvasni ahhoz, hogy hű kép alakulhasson ki, annál is inkább, mert tartalmánál és idő-szerűségénél fogva egyaránt figyelmet érdemel.

A Gledišta 9–10. számának Történesek rovatában Vojan Hadžistević tanulmánya olvasható a termelők tanácsának szövetségi szinten való bevezetéséről, amely tanács körül erősen megoszlottak a vélemé-

nyek az országban. A végleges döntést az új alkotmány előkészítéséig odázták el. Ezen kívül C. Očić, S. Vrača és B. Medojević tanulmánya gazdagítja a rovatot. A fordításokat tartalmazó rovatban L. W. Beck és B. Loawenstein szövegei olvashatók. A kettős számot S. Vrcan, Đ. Vukadinović és Z. Malenica jegyzetei zárják.

Az ismertetett szám közli a Gledišta következő számának teljes tartalmát. A szám kilenc tanulmányt szentelt Th. Hobbes (1588–1679) művének, születésének négyszázadik évfordulója kapcsán. Jelentősnek ígérkezik egy szociológiai téma is: John Remer nézetei kapcsán öt hazai és külföldi szerző tárgyalja a jelenkori osztályelméleteket.

REHÁK László